

OTKA
Beszámoló

2006. január

Tartalomjegyzék

Falufelmérés Erdélyben – **Székelyvécke**
Falufelmérés Erdélyben – **Magyarzsákod**
Falufelmérés Erdélyben – **Siklód**
Kastélyfelmérés Erdélyben – **Radnót**
Templom- és kolostorfelmérés Erdélyben – **Szárhegy**
Templom- és kolostorfelmérés Erdélyben – **Medgyes**
Kastély- és kolostorkutatás Erdélyben – **Bejárás 2004**

Megállt az idő?

Falufelmérés Székelyvéckén
pillanatkép egy maros-megyei faluból 2004. szeptemberében

A falu legidősebb embere, Mihály bácsi, – akinek a kertje végében harcoltak az oroszok 45-ben – elmeséli, hogy a *múltkor* hogyan építették át a házat. A *múltkor* – 1968-at jelent. Itt az embereknek az elröppent 36 év annyi mintha pár nap lett volna. Az életük nem sokat változott ez alatt az idő alatt: a napi munka célja akkor is a mindennapi kenyér volt, és ma sem több...

Székelyvécke (Vețca) Maros megyében, a megyeszékhelytől 40 kilométernyi távolságra, a festői Véckei völgyben fekvő 400 lelkes település. Megközelítése Marosvásárhely felől Balavásárára át, a Kis-Küküllő völgyében futó szovátai útról Gyulakutánál dél felé térve lehetséges. A völgy települései: Bordos, Székelyszállás, Székelyvécke és Magyarzsákod. Világtól való elzártságát jelzi az is, hogy Orbán Balázs mindössze egyetlen mondatban említi¹. A völgy dél felé emelkedik, végül az út a dombok gerincén túl Székelykeresztúr, illetve Segesvár felé vezet. Vécke tengerszint feletti magassága 400 méter körüli, a környező, erdőkkel borított vagy kaszálónak használt dombok mintegy száz-százötven méterrel emelkednek a völgy fölé.

A dombok közt kanyargó út mentén nyújtózkodik a völgyben az igazi, szó szoros értelmében vett falu: a lakóházak mellett mindenütt ott állnak a gazdasági épületek, a parasztgazdaságokat kiszolgáló kútházak, kukoricás kasok, és a székelyföld jellegzetes kiskapui, de az egyes épületek sokszor szászöldi elemekkel is tarkítottak². A mesebeli képet festőien egészítik ki kaszával a vállukon a mezőre baktató emberek, vagy az alkonyatkor hazatérő kolompoló tehéncsorda. A falu egyetlen siető embere a polgármester, aki a szűkös lehetőségeket felmérve és ismerve próbálja a település helyzetét javítani. Munkája eredményeképpen tavaly óta burkolt úton érhető el a falu, sőt a gáz is bevezetésre került.

A faluba északi végén lépünk, a település határában a XIX. század végén itt állhatott a katonai felmérés térképén ábrázolt vízimalom.

A falu egyszerű, de újabb épületei után az út elágazik: a bal kéz felől betorkolló völgy torkába a házak is felkúsznak. /1. ábra/

Itt az elágazásban áll a falu egyik legfestőibb portája (92. számú telek). A nagy méretű telken elszórva állnak az épületek, a két lakóház és a valaha egy tető alatt állott két gazdasági épület zárja közre az utca felé nyitott udvart, mely rendszerét tekintve az ősi baromudvaros elrendezésre vezethető vissza³. /2. ábra/ A hosszabb „rég ház” a lejtő irányával párhuzamos, utca felőli kiemelkedő része alatt pincével. Pince fölé épültek a felmért épületek közül a 8-as, 10-es, 12-es, 66-os, 72-es, 208-as, 233-as és a 247-es számú házak. Az épület eredetileg kétsejtes volt, de további helyiséggel bővítették úgy, mint a 10-es, 12-es, és 72-es számú házakat. A ház végéhez még egy sütőház is épült. A pórfödémet az első szobában

¹ ORBÁN Balázs: A Székelyföld leírása. I. kötet. Udvarhelyszék. Pest. 1868. Hasonmás kiadás. Helikon Kiadó. Budapest. 1982. 156. oldal.

² ISTVÁNFI Gyula: Az építészet története. Óskor, Népi építészet. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest. 1997.

³ ISTVÁNFI Gyula: Az építészet története. Óskor, Népi Építészet. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest. 1997. 126. oldal

mestergerenda gyámolítja. Kívül architektonikus elemekkel gazdagított vakolat rejti a favázat, az alaprajz és a hiányos vakolat azonban megmutatja a szerkezetet. A másik, újabb, de így is legalább százéves épület alatt is van pince, a felső szintre magas, fedett lépcsőn jutunk. A tornácról nyílik a konyha, innen a szoba. A vidékre jellemző házak egyik alaptípusaként az ősi kétsejtű ház él tovább a XX. század elejéig. A felmérték közül ilyen házak állnak még a 66-os, 72-es, 248-as, és 249-es számú portákon. A házak festői képét a telken álló gazdasági épületek egészítik ki. A telek legnagyobb épülete a székelyföldön általánosan elterjedt istállóval egybeépített csűr volt. A többnyire nyeregtetős épület közepén nyílhatott a nagykapu, ennek egyik oldalán a pajtának nevezett istálló szénapadlással, a másik oldalon pedig tároló tér helyezkedett el. Véckén az istálló általában szilárd anyagból (kő, tégl, vályog) épül, az épület többi része többnyire deszkaborítású faváz. Ezen a telken a csűr középső részét lebontották.

Tovább sétálva a véckei telkek leggyakoribb elrendezése tűnik fel: az északi oldalhatáron álló lakóházzal szemben a nyárikonyha helyén egy másik lakóház áll, a telket hátul keresztben álló csűr zárja le (72. porta). A lakóépület boronafalú, két helyisége előtt tornáccal. A harmadik, utólagos helyiség már falazott szerkezetű sütőház tapasztott kemencével. A csűr zárt istállót és nyitottabb szint foglal magába, teljes egészében téglából falzták. A második szomszédban (70. porta) áll a falu egyetlen fedeles székelykapuja. A telekről a lakóház már hiányzik, különlegessége viszont az egyetlen megmaradt szőlőprés, mely kukoricás kassal egybeépített védőépületben áll. Mögötte zsilipelt faváz, kéttraktusos mesteri módon megépített disznóól. Az istálló itt újabb, a szénatárolótól – mely akár egy korábbi csűr földsuvadás után megmaradt, részben betemetett maradványa is lehet – külön épület.

A 66. számú portán csupán a lakóépület és az egykori nyárikonyha maradt meg. A főépület itt is faszerkezetű, kéthelyiséges. Az utca felől csonkakontyos tető torokgerendás, mint a legtöbb véckei ház esetében. A nyárikonyha szintén kéthelyiséges, falazott szerkezettel építették.

Kicsit feljebb, most már a másik oldalon tűnik fel archaikus házikó, oromzatán az 1890-es évszámmal, a ház még felmérésre vár. Kettővel arrébb szintén régi épület, mögötte a teleknek ugyancsak az északi oldalán újabb ház, majd a keresztben álló csűr (146. porta). A telek kapuja új, a régi székelykaput felmérésünk hetében dobták ki, és hasonló sors vár a régi házra is, mert nincs erkélye... A csűr egyik részén a falazott istálló, a másik oldalon a faváz szín.

/5. ábra/

A falu központjában járunk, a kocsmát (148. porta) átépítették, műanyag hullámpalával fedett teraszt toldottak hozzá. Az épület hátsó része remekbe szabott faragott tornáccal egykor óvoda volt.

Elágazás után az út jobb szélén mesebeli kék házikó meglehetősen rossz, mondhatni életveszélyes állapotban (208. porta). /5. ábra/ A faváz kidőlt-bedőlt, a tető hullámos, a pincefödém beszakadva. A gazdasági épületnek is csupán az istállót magába záró harmada áll még. A ház alaprajzi rendszerét tekintve egyedinek számít: háromosztatú rendszerben épült. A pince – mivel a telek itt az utca felé emelkedik – a hátsó szoba alá került. A ház csonkakontyos tömegével, vízvetőparkányával az egyik legszebb képviselője a szászföldi hatást mutató épületeknek.

Majdnem szemben kis dombon, fallal körülvéve áll a ferencesek XVIII. század elején végzett missziós tevékenységének eredményeképpen visszatért katolikusoknak épített templom. /6. ábra/ A falut már a XIV. században említik, középkori múltjára utaló épített emléke azonban nem maradt. A reformáció előtti templom a szomszédos dombon, a temető helyén állhatott⁴. A templom mellett áll a közösségi ház. Az út délnyugati oldalán a plébánia és mögötte az iskola. A központtól északra zártabb beépítés továbbhaladva megritkul, a házak két kisebb

⁴ LÉSTYÁN Ferenc: Megszentelt kövek. I. kötet. Gloria kiadó. Kolozsvár. 2000. 358. oldal

bokorra oszlanak, közöttük beépítetlen telkek vannak, az út helyenként egészen a domb lábához simul, sőt a domboldalra is felkúszik.

A következő elágazásnál kétsejtű, bővített lakóház, a telek másik oldalán pedig szabad kemencés sütőház vonja magára a figyelmet. Az udvart hátul a téglából épített csűr zárja (12. porta). A 10. és 8. portákon a telekelrendezés alapvetően megváltozik: a meredek domboldal közelsége miatt a gazdasági épületek is az utcafrontra szorulnak, a telkek szélessége jelentősen megnő. A 10. számú telken egy L alaprajzú pajta és Margit néni fánkja, a 8-ason pedig két boronafalú disznóól a különlegesség. A meredek domboldalra épített házak szinte emeletes épületként jelennek meg az utcavonalon. A kőburkolatos, szőlőlugassal borított udvaron megható a már említett Mihály bácsi cimbalomjátékát hallgatni. A kisebb melléképületek épülhettek falazott szerkezettel, de van zsilipvázás vagy borona szerkezetű is. A nyárikonyhák, műhelyek, sütőházak többnyire a lakóépülettel megegyező szerkezetűek. A szinte minden telken megtalálható disznóólak változatos formában és anyagokból készültek: van boronafalú és favázás egyaránt, jól példázz ezt a két telek épületanyaga.

Az utca másik oldalán szintén unicum: két család részére egy tető alá épített két darab kétsejtű lakóház egy északi és egy déli bejárattal (233. porta). Falazata vegyes: kőből és téglából épült. Az utcának ez a szakasza a falu legkésőbb, csupán a XIX. század végén, XX. század elején betelepült része. A 245-ös telken álló lakóépület háború utáni, alaprajzában mégis őrzi székelly mivoltát: a jellegzetes régi típusú székelly-ház elrendezését mutatja⁵. A mellette álló, 246-os ház szintén új, négy ablakkal fordul az utca felé. A homlokzatot vele egybeépített szász jellegű kapuzat egészíti ki. A szomszédos telken (247. porta) az utólag háromhelyiségeggé bővített tornácos lakóházat és a nyárikonyhát szintén a Szászföldre jellemző fedeles kapu köti össze. A házhoz hátul fedett-nyitott sütőház csatlakozik pompás kemencével. A csűr itt is keresztben áll; az istálló rész falazott, a többi deszkaburkolatú faváz. Az udvaron áll egy jellegzetesen, lécezett fallal készített kukoricás kas.

A falu méltó lezárása, igazi falukapu-motívum a 248. számú emeletes ház. /8. ábra/ A viszonylag sík terep miatt a pince is két helyiségből áll, az emeletre látványos lépcső és tornác vezet. A szabálytalan alakú telek épületegyüttesét fedett kiskapu, sütőház, disznóól, és a lakóház vonalában épített csűr alkotják.

Az elágazás után, a mezőre vezető út mentén még egy érdekes épület bújik meg a szőlőlugasban: lakóház és csűr egyetlen, L alakú épületben (249. porta). A telken áll még egy disznóól és egy méhes is.

A falut Zsákod felé elhagyva elérjük azt a helyet, ahol az 1940-ben a II. bécsi döntés alapján meghúzott országhatár húzódott: Vécke ismét Magyarországhoz került, a szomszédos Magyarzsákod viszont Románia területén maradt. A falu környékén harcok is folytak ebben az időben.

Ezekben a háborús években, 1945-ben tette le leányságát a mottóban szereplő népdalt kazettára éneklő Tóth Olga néni itt, ebben a Maros megyei kis faluban, Székelyvéckén, a falu egyetlen templomának oltára elé, a Kisboldogasszony tiszteletére szentelt Római Katolikus templomban.

Olga néni a falu emlékezete. Ha a múlt eseményei homályba vesztek, mindenki hozzá irányított bennünket. „*Olga néninél voltak már? Na aztán ő sokat tud régiséget! Nem adta le? Leadta? Sokat! Mikor valamit nem tudunk, megyünk bé hozzá és megkérdezzük tőle. A régiséget.*”⁶ Nyárikonyhájának ágyában fekvő Tóth Olga néni rég letűnt időket elevenít fel a kötelező hét osztályról, árvaságról, cselédidőről Segesvárott, Kolozsvárott, Horthy Miklós vásárhelyi látogatásáról, orosz és magyar katonákról, kollektívról, magyar világról...

⁵ ISTVÁNFI Gyula: Az építészet története. Őskor, Népi Építészet. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest. 1997. 210. oldal

⁶ Adatközlő. Székelyvécke. 2004. szeptember 3.

Olga néni, Tóth B. Mihály bácsival, Losonczy Péter volt tanítóval, illetve a falu lakosságának legnagyobb hányadát alkotó (élettől és munkától cserzett arcú) idősekkel együtt azon emberek közé tartozik, akinek emlékezete töredékeiből összeáll egy Küküllő vidéki útifalu társadalmának élete: jelene és múltja. Elbeszéléseik az „egykor” és a „ma” látványos metszetében helyezkedő egy-egy mozaikdarabként vallanak arról a láthatatlanul maradó társadalmi térről, amit a jól körülhatárolható látható tér biztosított és biztosít ma is a falu közösségének. E két dimenzió viszonya határozza meg a benne élők látásmódját és mindennapjait.

A 3573 hektáron fekvő község⁷ első írásos említése „Weickefő”, illetve „Veckefő” néven 1301-ből maradt fenn⁸. Később különböző neveken, mint például „Weiche”, „Veychake”⁹, „Wechke”¹⁰, „Vecke”¹¹, és az 1609-ben történő összeírásakor már mint „Veczke”¹² kerül említésre. A jelenleg telekkönyvileg 259 portát számláló települést egy 1567-es regestrum 16 kapuval jegyez fel¹³. Az évszázadok során egyre növekvő falu társadalmi képe és összetétele nem ment keresztül jelentős változásokon. A megélhetés és a megmaradás legfőbb alapját a község tulajdonában lévő 638 hektár erdő, 89 hektár szőlős és gyümölcsös¹⁴, valamint a szántó- és legelőterületek biztosították és biztosítják ma is, bár a mezőgazdaságból az ott élők már csak nagyon nehézkesen tudnak megélni. A fiatalabb generációk tagjai közül egyre többen hagyják el a falut, és munkalehetőséget keresve közelebbi, távolabbi városokba települnek. Sokan időlegesen, vagy véglegesen nem csupán Vécét, de az országot is elhagyják; Magyarországon, vagy még nyugatabbra keresve megélhetést. A helyben maradó öregek még művelik a kollektív után visszakapott földjeiket, de egy-egy rossz, időjárástól sújtott esztendő, valamint a manapság egyre inkább elszaporodó vadállatok, amelyek a környező erdőkben átgarázdálkodnak kukoricásaikba és egyéb terményeik közé, nagyon megnehezítik a mindennapi kenyér megszerzését. Sánta F. Margit néni, aki férje halála, 1983 óta egyedül lakja a 10-es számú házat és vezeti a hozzá tartozó gazdaságot, ottlétünk alatt is szomszédaival és más vele egykorú idős asszonyokkal nappal a kültelken lévő földeken volt pityókát szedni, éjjel pedig járt ki a határba, őrizni a kukoricát vaddisznótól, medvétől, *vadtehéntől*, azaz szarvastól.

Sánta F. Margit néni, a már említett Olga nénivel, Losonczy Péter és Tóth B. Mihály bácsival együtt azok közé a kitartó véckeiek közé tartozik, akik meghatározzák, alakítják a falut és annak mindennapjait. Noha Margit néni 10-es számú portáján a gazdasági épületek elrendezése a ház végétől meredeken emelkedő domboldal miatt eltér a hagyományos formától, maga a lakóépület, annak beosztása és berendezése, valamint a benne egymást követő generációk életmódja jellemzően véckei, így részletesebb megismerésével képet kaphatunk a falu külső jegyeiről, a látható személyes térről és annak használatáról.

A polgármesteri hivatalban található adónyilvántartó ív adatai szerint a 65 négyzetméter alapterületű, három osztatú lakóépületet 1929-ben építette Margit néni apósa, Sánta F. András feleségével, Tóth Katalinnal. /9. ábra/ A házzal egyidőben épült tornácról két ajtó vezet a lakóépületbe. A hátsó ajtón át a nyárikonyhába, majd onnan létrán a hiúba jutunk, míg az első

⁷ BIRTALAN Sándor: Székelyvécke története. szakdolgozat. 2002. kézirat

⁸ CORIOLAN Suci: Dicționar Istoric al localităților din Transilvania I. București. 1967-1968. idézi Birtalan Sándor

⁹ ORBÁN Balázs: A székelyföld leírása. IV. Pest. 1868.

¹⁰ Székely Oklevéltár II. szerk: DEMÉNY Lajos. Kolozsvár. 1998. 219.

¹¹ SZOKL IV: 320. idézi Birtalan Sándor

¹² JAKAB Elek-SZÁDECZKY Lajos: Udvarhely története. Pallas-Akadémia. Csíkszereda. 1994. 325. idézi Birtalan Sándor

¹³ BIRTALAN Sándor: Székelyvécke története. szakdolgozat. 2002. kézirat

¹⁴ BIRTALAN Sándor: Székelyvécke története. szakdolgozat. 2002. kézirat

ajtón át az egykor *pitvarnak*, ma szobának nevezett középső helyiségbe lépünk, onnan pedig tovább az „*első házba*”, amelynek két kis ablaka nyílik az utcára. /10. ábra/ Az aszimmetrikusan berendezett belső terek képe generációkon át öröklődött, noha a bútorok minden generációváltásnál cserélődtek. A lányok, kelengyeként, tovább vitték férjük házába anyjuk bútorait. Így a 10-es számú ház belső tereit ma az 1928 körül készült egykoron tulipántos, azóta többször átfestett magas ágyak, pad, asztal, négy szék, tálas, szekrény és egyéb bútordarabok képezik, amelyeket még az adatközlő édesanyja hozott férjhez a 2-es számú szülői házhoz, és amelyek között maga a néni is töltötte gyermekkorát. Véckén nem foglakozott senki tulipántos bútorok készítésével, így azokat vagy a környékbeli falvak bútorkészítőitől szerezték be, mint Margit néni édesanyja is – akinek bútorait Palatka Mózes magyarzsákodi mester készítette – vagy a környékben tartott vásárokon, leginkább Balavásáron. Margit néni bútorai férjhezmenetelekor, 1955-ben kerültek át a falu végén lévő, szülei által épített „*ősi házból*” jelenlegi helyükre. A lakóépület belső falfelületeit a falu 10-es számú portáján éppúgy, mint a véckei házak legtöbbszörében, ugyancsak a szülői házból hozott, a katolikus vidékekre jellemző szentképek, az asszonyok által készített, írott falvédők, valamint családi fotók díszítik, amelyek között mindig kiváltságos helyet foglal el a férj „*szolgálati időm emlékére*” feliratot viselő sablonnyomott katonaképe. Az agyaggal sikárolt döngölt földpadló teljes felületét ugyancsak az asszonyok által szőtt „falusi szőnyeg”, avagy rongyszőnyeg takarta, – a deszkapadló az 1930-as években jött Véckén divatba. A régen lantornapapíros ablakokra – amely papírt a medgyesi üvegyár létrehozása után üveglapok váltottak fel – ugyancsak az asszonyok által készített háziszóttas függönyök kerültek. Külső fa ablaktábla – melybe a székelyek rendszerint sarló alakú hold-mintát vágtak és világoskékre festettek – korábban is csupán néhány házon volt látható. A véckei házhaználatát a nagycsaládi együttélés jellemezte. Margit néni elmondása szerint, amikor három fiát nevelte, férje szüleivel együtt heten laktak egy szobában.

A lakóépületek karbantartásához tartozott az évi rendszerességgel megismételt külső-belső meszelés, amelyhez a homokkal kevert meszet a véckei Homoródalmásról szerezték be. A meszelés során eredetileg csupán fehér színt használtak, majd az adatközlő gyermekkorában divatba jött a „*kékítés*”, azaz a mészhez kék, zöld, sárga, illetve piros festéket keverték. Sánta Fülöp Margit néni házat, ugyanúgy, mint a véckei lakóépületek nagy többségét, megépülése óta cserép fedi, amit a házat megöröklő második generáció mindössze egyszer rakott újra. A faluban régebben található zsindey- és zsúpfedeles házakból mára csak mutatóba maradt néhány. Az 1960-as években a villany, majd a víz bevezetése is megtörtént Véckén. Az épületek belsejében – erre a vidékre jellemző módon – nem építettek kemencét, hanem vaskályhát használtak, amely egyszerre főző és fűtő funkciót is ellátott. Kenyér sütéshez külső kemencét használtak, mely köré sütőház épült, hogy hideg időben jobban tartsa a meleget (ezt a faluban vasutas kemencének nevezték). A 10-es számú porta 25 négyzetméter alapterületű égetett, és 54 négyzetméter alapterületű égetetlen téglából rakott melléképületei 1941-ben készültek, amelyeket az 1975-ös nagy eső pusztítása után szinte teljesen újra kellett emelni.

A 10-es számú porta a falu többi telkéhez hasonlóan a gazdasági tevékenységek fő területe volt, illetve a nagycsaládi élet saját, „*intim*” terét biztosította az évtizedek folyamán és biztosítja ma is az ottmaradóknak. Ahogy a magánéletnek, úgy a falu társadalma számára a közösségi életnek is megvannak a színterei, amelyek a közösség fontos érintkezői pontjai. Székelyvéckén ezen csomópontok egyike a kultúrház, mely az egyre ritkább lakodalmaiknak, és a nagyobb ünnepekkor megrendezésre kerülő, nem csak a falu, hanem az egész környék apraját és nagyját összehozó báloknak, mulatságoknak ad helyet. Ugyancsak térbeli gyűjtőpont a falu kocsmája, az iskola, a teplot, a mellette álló közösségi ház, valamint a domboldalra felkúszó temető. Ez utóbbi három, Eszterházy Zsuzsanna, gróf Lázár Ádámné,

illetve a Kornis grófok uradalmi birtokán, a nemesi családok adományaiból létesült.¹⁵ A falu jelenlegi önképéhez szorosan hozzátartozik mind magyar, mind katolikus volta. Egyetlen román lakosa a helyi rendőr. A teljes vallási azonosságot – a reformáció óta, amikor az ittlakók hozzávetőleg 200 évre áttértek az unitárius hitre – ma csupán néhány szabad protestáns egyház követője, illetve Jehova Tanúja töri meg.

A falu sokrétű életében nem csak a találkozások térben meghatározható fókuszai fontosak, hanem az idő síkjában létrejövő fő sűrűsödési pontok is, amelyek legfontosabbja minden év szeptember 8-án, Kisboldogasszony napján a templom búcsúja. Ilyenkor gyűjti egybe Vécke mindazokat, akik közelebbre vagy távolabbra szakadtak tőle, de akiket összeköt a közös gyökér, a múlt, az ezzel együtt járó sajátos társadalmi tudáskészlet, a falu nem szűnő vérkeringése. Ilyenkor emlékek, fényképek, anekdoták összeillesztése nyomán formálódnak személyes viszonyok, sajátos látószögek, új perspektívák.

Tóth B. Mihály bácsi kertjében citerajátékát hallgatva, Olga néni nyárikonyhájában, a templomot körülölelő, a helyiek által cinteremként emlegetett nagy kert csendjében, vagy a domboldalon felkúszó temető sírjai között néha valóban úgy tűnhet, hogy ebben a valamikori Udvarhely és Maros-Torda vármegye határán megbúvó kicsi faluban megállt az idő. Ez azonban mégsem teljesen igaz. Sajnos a XX-XXI. század minden hozadékával – amit ez Vécke és a hozzá hasonló falvak számára jelent – itt is jelen van. Erről panaszkodik a helyi plebános, Bene Gábor atya, amikor kifejti, hogy az idekerülésekor (1977-ben) még 920 lelket számláló faluban, mára már csak 370-en maradtak. Esketés már évek óta nem volt, keresztelés is csak egy az elmúlt esztendőben, legtöbbet temetni jár. És erről panaszkodik az iskolaigazgató is, amikor elmondja, hogy idéntől be kell zárni a 9 osztályos helyi iskola alsó négy osztályát, mert nincs elegendő gyermek.

Egy közösség fennmaradásához fontos, hogy sokan, sokféleképpen meséljék el az adott társadalomra, annak látható és láthatatlan környezetére vonatkozó saját tudásukat, történeteiket, tapasztalataikat. Ebből a felismerésből született az a kezdeményezés, mely 1997. szeptember 6-án egybegyűjtött 1300 itt élő, illetve messze elszármazott véckeit a falutalálkozóra, és ugyancsak ez a felismerés mozgatja igyekezetében a helyi plébánost, a polgármestert és segítőtársaikat, hogy a falunak lelki, szellemi és gazdasági jövőt tudjanak biztosítani, hogy megteremtsék a lehetőséget Székelyvéckének és közösségének a megmaradáshoz.

Csodálatos, hogy mennyi mindent tudnak adni másoknak olyan emberek akiknek semmijük sincs. A felmértáborban 22-en vettünk részt és biztosan állíthatom hogy mindannyian más emberként tértünk vissza Budapestre. A szegénység, az elhagyatottság, az elmúlás és az ettől független vendégszeretet, barátság és nyitottság átforgalmaztak mindenkit; akár először járt Erdélyben, akár sokadszor tért vissza.

(Nyissunk itt egy zárójelet. Hasonló módon, építészhallgatókkal végeztünk felmérést ugyanez év júliusában Magyarország műemléki szempontból legnagyobb városában: Sopronban. A sajtóban és személyesen egyaránt előre értesített lakók tetemes része nem engedte be a házába a polgármester levelével felvértezett hallgatókat. A felmérés hiányos lett, a hallgatók sikerélmény híján kedvetlenebbül dolgoztak. Pedig, ha valaki büszke lehet a házára, akkor egy soproni belvárosi polgár lehetne!)

Mondanom sem kell, hogy épített örökségét tekintve Székelyvécke nem mérhető Sopronhoz. Lakói mégis büszkék voltak, ha megkértük őket, hogy hadd mérjük fel a házukat vagy gazdasági épületeiket. Mindenhol a legnagyobb szeretettel és odaadással fogadtak bennünket, nem maradt zárva egyetlen ajtó sem, sőt sokszor az asztal sem maradt terítetlen... A tábor

¹⁵ Historia Domus. Székelyvécke. 4.

legfőbb támogatói a Pro Székelyvécke alapítvány részéről Szőcs Lajos polgármester és Bene Gábor plébános voltak, a hallgatók útiköltségét OTKA pályázatból fedeztük.

A népi építészet különleges helyet foglal el az építészetben belül: anyaghasználatában, formáiban és szerkezeteiben egyaránt megjelenő szervessége, természetessége, őszintesége olyan jellegzetességek, melyek a jó építészetnek nélkülözhetetlen elemei. Ezért tartom végtelenül fontosnak a népi építészeti felmérőtáborokat az építészképzésben, ahol a hallgatók közelről, kézzelfoghatóan ismerkedhetnek az építészeti alapokkal. A felmérőtábor résztvevőinek munkáján túlmenően 2004. őszén az első évfolyamos építészhallgatók tananyagába is beépült a felmérési anyag: az egyik tankör székelyvécke legszebb épületeit dolgozta fel rajzok és makettek formájában a Népi építészet tantárgy keretei között. /9. ábra/ Szeretnénk, ha a makettkiállítás ez év folyamán eljutna a faluba is.

A felméréseket az alábbi építészmérnök-hallgatók készítették: Buella Csaba, Élő Szabolcs, Frey György Péter, György Gabriella, Jászay Gergely, Kertesi Bálint, László Tamás Morci, Mezei Zsófia, Nagy Gergely Domonkos, Németh Ágnes, Ördög Csaba Zsolt, Radnóczy László, Schwalm Gergő, Szegedi Gabriella, Tőke Márta, Valkovszki János, Veres Orsolya. Szakmai segítséget nyújtottak: Csajbók Csaba és Sabján Tibor építészek, a néprajzi gyűjtést végezték: Gebauer Hanga, Mihály Gabriella. A táborot Kiss Zsuzsanna Emília doktorandusszal vezettük. A tanulmányban szereplő ábrákat Mezei Zsófia, Schwalm Gergő, Gebauer Hanga és Veöreös András rajzolták.

Egy évvel később...

Ezen írás befejezésekor már 2005. novemberét írjuk. Ez év nyarán külső támogatás nélkül, azaz az építészhallgatók és az oktatók költségén tudtuk csak megszervezni és lebonyolítani a felmérőtáborot a szomszédos Magyarzsákodon. A nehézségek ellenére a véckei tábor résztvevőinek kétharmada tért vissza. A zsákodiak ugyanolyan nagy szeretettel fogadtak bennünket, a felmérés – az ezúttal mostoha időjárási viszonyok ellenére is – hasonlóan sikeres volt. A véckei anyagból készült rajz- és makettkiállítás a székelyvéckei garázsban rögtönzött kiállítóteremből várhatóan Marosvásárhelyre, az egyetem aulájába vándorol tovább. A zsákodi anyag feldolgozása zajlik, jövőre a két falut együttesen bemutató kiállítás Magyarzsákodon lesz látható.

Publikáció:

a fenti beszámoló megjelenés alatt a Műemlékvédelem című folyóiratban.

Falufelmérés Erdélyben
Magyarzsákod

2005. augusztusában 17 építészhallgató részvételével, a Szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum néprajzos és építész munkatársainak bevonásával került sor a magyarzsákodi falufelmérésre.

Az egy hetes felmérőtábor során 15 teljes porta (lakóház, gazdasági épületek), valamint az unitárius templom és harangláb felmérését végeztük el.

A felmérések anyagát – a székelyvéckeihez hasonlóan – beépítettük a tananyagba, a Népi építészet tantárgy keretei között az első évfolyamosok a magyarzsákodi házak rajzait és makettjeit készítették el.

A rajzok véglegesítése és a dokumentáció összeállítása 2006. tavaszára várható.

2006. január 11.

Veöreös András

Csajbók Csaba
Veöreös András

Siklód
felmérőtábor
2005. augusztus 13-21.

Siklód Szovátától légvonalban mintegy 10 kilométerre délnyugatra található, gépkocsival legkönnyebben Makfalva felől közelíthető meg: innen húsz kilométert kell burkolat nélküli úton megtenni.

A falu népi építészeti örökségének felmérését a Siklód Alapítvány kezdeményezte. Az egyhetes felmérőtábor során öt porta (lakóház, nyárikonyha, sütőház, csűr, disznópajta, szénatároló) teljes felmérésére került sor. Alaprajzi vázlat készült további 16 portáról. Az épületek nagy részét bejártuk, és alaptérképen rögzítettük funkciójukat, illetve kiemeltük a régi, illetve a hagyományos stílusban épült épületeket.

Az épületek nagy része (mintegy 95 %-a!) hagyományos építőanyagokból és technikákkal épült, melyeket a hetvenes évekig használtak a XX. században. A lakóházak és nyárikonyhák között találunk néhány későbbi, a tradicionálistól eltérő anyagú és szerkezetű épületet. Újabb gazdasági épületek nincsenek. A faluképtől jelentősen csupán néhány épület üt el: az egykori kultúrház, valamint a bolt. A falu temploma Kós Károly 1948-ban készített terve alapján a kilencvenes évek elején épült, az akkor még nagyobb létszámú, tehetősebb és erősebb öntudattal rendelkező gyülekezet számára, külföldi segítséggel. Szinte minden porta rendelkezik vezetékes ivóvízzel, melyet több forrásból gyűjtenek össze; nagyobb esőzések alkalmával azonban a víz ihatatlanná válik. A köves utakat 2003-ban homokos kavicssal szórták fel. Eső után a barázdált, lemosott kavicsréteg miatt az út gépkocsival szinte járhatatlan.

Épületek, anyagok, szerkezetek

A porták legfontosabb épülete a lakóház. Általában a lejtős terepre épült kő alapra, az egyik vége alatt pincével. A ház többnyire három helyiségből áll, melyek közül a középső a tornácra nyílik. Ezen keresztül közelíthető meg a másik két helyiség. A tornác a homlokkal elé is kifordul, a ház közepénél pedig kiszélesedik. A tető formája is ezt követi: a kontyolt nyeregtetőhöz legtöbbször keresztbe fordított kontyolt, csonkakontyos vagy deszkaoromzatos tömegrész csatlakozik. Abban az esetben, ha a tornác kiszélesedése csekély, enyhébb hajlásszögű tetővel fedik le. A házak felmenő tartószerkezete a legtöbb esetben zsilipelt borona, melyet kívül-belül betapasztanak. Az ablakok pallótokosak, a földem mestergerendás pórföldem. A torokgerendás tetőt korábban szalmával fedték, ma minden épületen hódfarkú, illetve az újabb vagy felújított tetőkön hornyolt cserépfedés van.

A Lakóház mellett a telek épületeihez tartozik egy nyárikonyha vagy sütőház. Ez épülhet a lakóépülettel egybe is, de sokszor készül különálló épületként. Előfordulnak – esetenként külön tetővel lefedve – szabadtéri, úgynevezett vasutas kemencék is. A nyárikonyhák szerkezete általában a lakóházzal egyezik meg.

A gazdasági épületek közül a legjelentősebb a csűr. Ez magába foglalja az istállót vagy istállókat, valamint a széna betárolására és cséplésre használatos szérút. Az istállók feletti

födemen szénát tárolnak. Az épületek favázás vagy kersztvéges, csapolt boronából épülnek. Sokszor ezek kombinációja is megtalálható. A zsilipelt borona szerkezet használata a viszonylag rövid tölgyfa elemekkel magyarázható. Néhány esetben a boronakitöltést már téglafalra cserélték. Az istállók falát tapasztással látták el, bejáratuk felett az ereszt túlnyújtották. A csűr tömege általában kontyolt, de találkozhatunk nyeregretetős vagy csonkakontyos változatokkal is.

A disznóólak legfejlettebb típusa három részes: két keresztvéges boronából épített kutrica között nyitott etetőhelyiség található. Az épületet kontyolt nyeregretetővel fedik le. Sok példát találunk rá, hogy föléje favázás szénátárolót építenek.

Nem szabad említés nélkül hagyni a szinte minden portán megtalálható székelkaput. A legarchaikusabbak íves vonalvezetésű nagykapuból és fedett félköríves kiskapuból állnak. Néhány kő oszlopok között áll, a legtöbbnek a tartószerkezete faoszlop, melyet kő lábazathoz erősítettek.

A hagyományos falukép meghatározó, megőrzendő elemei

A településképet elsősorban meghatározó elemek az épületek, melyek szabálytalanul, a terepalakulatokat és a telkek organikus elrendezését követve helyezkednek el a portákon. A dús növényzet miatt az épületeknek csupán a teteje látszik a magaslatokról, a település teljesen beleolvad környezetébe. Emiatt az újabb építésű, vagy átalakított homlokzatú házak sem rontják jelentős mértékben a településképet.

A falukép fontos eleme a szabálytalan, zsákutcás, burkolat nélküli úthálózat, mely lépten-nyomon festői faluképeket eredményez.

Különösen értékes a sok gyümölcsöskert, melyek a lakóterületek között helyezkednek el, ezzel változatosabbá téve a település megjelenését.

A megőrzés lehetőségei

A falu épületeit létrehozó társadalmi-gazdasági életforma a XX. század végére szinte teljesen megszűnt. Siklódon is csupán az idősek foglalkoznak hagyományos, kisparaszti gazdaságokban állattartással. Enélkül azonban véleményem szerint lehetetlen a település arculatának hiteles megőrzése. Az épületek csupán turisztikai célú megtartása szép, de kissé utópisztikus gondolat. Különösen, ha belegondolunk, hogy

Erdélyszerte több száz hasonló sorsú településsel találkozunk. Igaz, hogy Siklód épületállománya kiemelkedik a környező falvak közül, mégis úgy érzem, hogy a megtartás feltétele a mezőgazdaságra épülő turizmus lehet. Az ide látogatók nyerhessenek betekintést a hagyományos falusi életbe: láthassák a tehenek fejését, ihassák a friss tejet, ehessék a házi gazdaságokban előállított sajtot és szalonnát. Ennek érdekében azonban fiatalok számára kell vonzóvá tenni a tradicionális falusi életformát. Illúzió azt feltételezni, hogy csupán néhány régi ház látványa miatt nagyobb tömegű, gazdag turista fogja felkeresni a megközelíthetetlen Siklódot. Ide csak céltudatosan érkezik valaki, és aki itt kívánja eltölteni a szabadságát, annak – azt gondolom – a fent vázolt szolgáltatásokra van szüksége.

Az épített és a vele szerves egységet alkotó természeti környezet megóvása csak akkor lehetséges, ha azt a használó lakosság magáénak érzi, megérti, hogy miért értékes ez a környezet, de ugyanakkor a gazdasági haszon lehetőségét is látjábanne. Gazdasági szempontból is érdekeltté kell tehát tenni a lakosságot.

Addig azonban, amíg a szükséges gazdasági és társadalmi helyzet stabilizálódik, szükséges az épület- és növényállomány jogi eszközökkel történő védelme. Az épület jó karban tartása általában a tulajdonos feladata. Ehhez az önkormányzatnak – amennyiben felismeri, hogy milyen jelentős, és hosszú távon gazdasági értelemben is hasznosítható(!) érték birtokában

van – kell közvetlen vagy közvetett támogatását adnia. Fontos lenne tervet kidolgoztatni a településkép egyes elemeinek (utcahálózat, útburkolatok, telekelrendezések, épületek, kapuk, növényzet, stb.) védelme érdekében, melyben a feladatok összegyűjtésén túl azok fontossági sorrendje is megállapítható. (Talán az egyik első lépésként, az aszfalt burkolatú út megépülése előtt érdemes lenne útburkolati tervet készíteni: a hagyományos, jellegzetes siklódi köves út hogyan alakítható a mai követelményeknek megfelelően anélkül, hogy a településkép csorbát szenvedne. Másik példa: a hagyományos lakóházak (esetleg a porta valamelyik másik épületének?) komfortosítása az épület építészeti értékeinek csökkentése nélkül.) Siklód rendelkezik azokkal kiindulási alapokkal, melyek átgondolt fejlesztési tervek segítségével hosszú távon biztosíthatják a település jövőjét. Ezt a jövőt azonban csak a hagyományos falusi életforma tárgyi és szellemi örökségét életben tartva, a mai kor követelményeinek megfelelő hasznosítást a múltra építve lehet megvalósítani.

A felméréseket készítették:

Fogarasi Barbara, Füle Orsolya, Giap Thi Minh Trang, Hámori Péter, Kovásznai Nóra, Lovrity Andrea, Piukovics Nóra, Pém Anikó, Virág Péter építészmérnök-hallgatók; Tamás Eszter tájépítész-hallgató; Csajbók Csaba, Veöreös András építészek.

2005. november

Publikáció:

a fenti beszámoló képekkel bővített változatát szeretnénk közreadni alatt a Műemlékvédelem című folyóiratban.

Kastélyfelmérés Erdélyben **Radnót**

2004. szeptemberében került sor a Radnóti (Iernut, Maros megye) reneszánsz várkastély felmérésére.

A kastély történetéről Kovács András erdélyi reneszánsz építészetéről szóló könyvében¹⁶ rövid összefoglalót közöl, de a kutató elmondása alapján pontos, a kutatásban és az épület hasznosítása során egyaránt felhasználható felmérési dokumentáció még nem készült az épületről.

A kilencvenes évekig mezőgazdasági iskola működött az épületben, azóta üresen áll, állapota folyamatosan romlik. A kastélyt jelenleg a Gyulafehérvári Római Katolikus Érsekség birtokolja, hasznosítására több javaslat is van.

A felmérést a BME Építészettörténeti és Műemléki Tanszék részéről Kiss Zsuzsanna Emília és Veöreös András vezették, Dobosi Linda, Holové Marianna és Dőry Zsolt építészhallgatók részvételével. A munka során megrajzolásra került a kastély pinceszinti, földszint és emeleti alaprajza, mind a négy épületszárny kétirányú metszete és az összes homlokzat.

A számítógépes feldolgozást Dobosi Linda készítette el.

2005. február 19.
Veöreös András

¹⁶ ???

Kolostorfelmérés Erdélyben Szárhegy

2004. júliusában került sor a Pusztuló építészeti örökség felmérése a Kárpát-medencében program keretén belül megkezdődött templomfelmérések folytatásaképpen a szárhegyi (Lazarea, Hargita megye) ferences kolostor felmérésére.

Az épület nagyobbik részében – melyet hivatalosan nem vett el az állam az egyháztól – a diktatúra idején művésztelep működött, a tavalyi évtől azonban ismét a ferences rend gondozza a teljes épületegyüttest, felújítás után gyermekotthont létesítenek benne.

Az épületről rendelkezésünkre állt alaprajzi felmérés, ez azonban sok helyen pontatlannak bizonyult, metszetek és a homlokzatokról készült rajzok pedig egyáltalán nem voltak. A teljes épület felmérését (pince, földszint, emelet alaprajzai; 5 darab hosszmetset, 6 darab keresztmetset, összes külső és belső homlokzat) tíz fős munkacsapat (Csajbók Csaba, Koskóci Zsófia, Holové Marianna, Dobosi Linda, Kiss Zsuzsanna Emília, Frey György Péter, Holló Erika, Veress Orsolya, Pintér Tamás, Veöreös András) négy nap alatt végezte el. Az épületegyüttes felmérési terveinek számítógépes feldolgozását Dobosi Linda és Holové Marianna készítették. A terveket az ősz folyamán eljuttattuk a Gyulafehérvári Római Katolikus Érsekségre.

A kolostor felmérését megelőzően ugyanez a csoport négy Maros megyei falusi templom felmérését készítette el (**Egrestő, Székelykál, Székelyszállás és Szentdemeter**).

A felmérőtáborról részletes, kézzel írott napló áll rendelkezésre.

Medgyes

2005. júliusában került sor a medgyesi (Mediaș, Szeben megye) ferences templom felmérésére. A kolostorépület jelenleg városi múzeumként, egy része a templommal pedig plébániaként működik.

A kolostorépületről rendelkezésre álló alaprajzi felmérés számszerű ellenőrzésére nem került sor, a helyiségek elrendezése, nyílások elhelyezkedése megfelelt a valóságnak.

A templom részletes, 1:50 léptékű felmérését elkészítettük: földszinti, karzatszinti és pinceszinti alaprajz, hosszmetset, keresztmetsetek és homlokzatok.

A templom felmérését Budai Mihály, Hatvani-Kovács Gertrúd, Holló Erika, Hornyák Livia, Márton Judit, Pintér Tamás, Pukánszky Gabriella, Tamás Eszter és Veöreös András végezte, a számítógépes feldolgozást Pukánszky Gabriella készítette.

A felmérési dokumentációt 2006. januárjában juttattuk el a Gyulafehérvári Érsekségre.

A medgyesi ferences kolostor felmérését követően a további három fővel (Csajbók Csaba, Fogarasi Barbara, Holové Marianna) bővült csapat az **erzsébetvárosi római katolikus templom** és **plébániaépület**, valamint az **örmény nagytemplom**, továbbá a **sárpataki** és az **almakeréki római katolikus templom** felmérését végezte el.

2006. január 11.
Veöreös András

Publikáció:

Veöreös András: XVIII. századi ferences kolostorok Erdélyben. In: Építés- Építészettudomány. XXXIII. kötet 2005. 3-4. szám. Akadémiai Kiadó. Budapest. 325-329. oldal

Kastély- és kolostorkutatás Erdélyben
Bejárás, 2004. június 2. szerda – 6. vasárnap

2004. júniusában több, mint 2500 km-es körutat tettünk Erdélyben hét fős kutatócsoportunkkal, melynek célja ferences kolostorok és kastélyok meglátogatása volt. A kastélyok listáját Fekete Csaba, a kolostorokét Veöreös András állította össze. Feszített ütemterv szerint sikerült a rendelkezésre álló néhány nap alatt az összes bejárásra kiválasztott célpontot elérni.

Az útvonal az alábbi volt:

Budapest – Arad – Temesvár – **Zsombolya** (kastély) – Temesvár – **Bükkfalva** (kastély) – Lugos – **Karánsebes** (ferences kolostor) – Hátszeg – **Óraljaboldogfalva** (kastély) – **Déva** (ferences kolostor, szállás) – **Nagyenyed** (minorita kolostor) – **Marosújvár** (kastély) – **Kutyfalva** (kastély) – **Radnót** (kastély) – **Kerelőszentpál** (kastély) – Székelyvécke (falufelmérés előkészítése ügyében megbeszélés) – **Marosvásárhely** (ferences kolostor, minorita kolostor, szállás) – **Sáromberke** (kastély) – **Gernyeszeg** (kastély) – **Görgényszentimre** (kastély) – **Marosvécs** (kastély) – **Szárhegy** (ferences kolostor, kastély) – **Csíksomlyó** (ferences kolostor) – Csíkszereda (szállás) – **Kászonimpér** (kastély) – **Esztelnek** (ferences kolostor) – **Kézdivásárhely** (minorita kolostor) – **Zabola** (kastély) – **Árkos** (kastély) – Zernyest (szállás) – **Brassó** (ferences kolostor) – **Olthévíz** (kastély) – **Kőhalom** (ferences kolostor) – **Fogarás** (kastély, ferences kolostor) – **Nagyszeben** (ferences kolostor) – Arad – **Simánd** (kastély) – Budapest

A bejárásán részt vettek: Kasler Ottó gépkocsivezető, Fekete Csaba, Veöreös András, Kiss Zsuzsanna Emília a BME Építészettörténeti és Műemléki Tanszékéről, Pintér Tamás szerkesztő a BME Szilárdságtani és Tartószerkezeti Tanszékéről és két fő utas.

A körútról részletes, kézzel írott útinapló, és rajzos vázlatfüzet áll rendelkezésre.

2005. február 21.

Veöreös András

Publikáció:

Veöreös András: Madonn fadonga alatt – A csíksomlyói kegytemplom boltozata. In: Műemlékvédelem. XLIX. évf. 5. szám. 2005. 286-289. oldal